

Krešimir Čovrljak

Uz jednu značajnu 150-obljetnicu

ČOVJEK NA RASPELU PATNJE I PODVOJENOSTI

»...Umrijet ću i odjedanput nema ničega, i jedino će izrasti čičak na grobu...«

(Braća Karamazovi)

Kad neki čovjek takvom snagom zagrabi u misteriozne zone čovječje intime kao što je to učinio Dostojevski, onda takav posao prelazi okvire tzv. psihologiziranja i počinje se zvati: pneumatologiziranje. Kad čovjek i previše poznaje sebe i druge i kad znađe za granice svojih želja, onda se grči u bolima, pjeni u patnji i proklinje svoju nesmiljenu sudbinu.

Ako se osvrnemo na sva ona povijesna traženja i trzanja koja su ispisala krvave stranice na bezbojnom papiru ljudske egzistencije, doći ćemo do zaključka da je Dostojevski bio zastavonoša tih nezadovoljnika. Osebnostću svoga fenomena uvrstio se u onu nekolicinu besmrtnika koji su se iz petnih žila trudili da što autentičnije objasne najzagonetniju relaciju: Bog—čovjek, odnosno čovjek—Bog. I u trenutku kad se našao sav satrven na tlu, izgubljen i kao pregaženi crv u mraku, zasjala mu je Kristova luč, koja je kasnije žarila i palila kroz sve muke njegova života i stvaranja.

Budući da su mu stradanja i patnje bili trajni suputnici, u bučnoj kovačnici svog stvaralačkog atelijera minuciozno brusi i tvori etiku stradanja. Ono Ivanovo rezoniranje o patnji s bratom Aljošom u onoj gostionici, kritičaru Ljubimovu je »kulminantna točka romana«. Ivan se otima da prizna Boga tek na temelju opstojnosti svijeta, kad je taj isti svijet pun nepravde i besmislene patnje, osobito one patnje koju snose djeca, uz odrasle, a da pri tom ništa nisu skrivila da zasluže takvu patnju. Tako Ivan nabraja nekoliko osobito potresnih slučajeva dječjih stradanja. On se ne da zadovoljiti nekakvim obećanjem blagoslova i harmonije na hipotetskom prekogrobnom životu dokle god nebrojene generacije moraju plaćati takvu harmoniju životom ogrezlim u grijehu, prljavštini i patnji.¹

¹ JANKO LAVRIN, *Dostojevskij*, Hamburg 1963, str. 138.

I sam predano podnosi sudbinske udarce koji će od njega napraviti nagriženu i izmrcvarenu lešinu, zbog čega dolazi do pucanja njegove duševne jedinstvenosti i integralnosti. Rastegao se i izobličio u palačinku sveruske dekadencije. Tako smo nekako doveli u vezu dvije stvarnosti u životu F. M. Dostojevskog: stvarnost patnje i stvarnost podvojenosti, one pokolebane psihičnosti koja je došla do izražaja u njegovim duhovnim i emocijskim manifestacijama. Sigurno je da je kao pisac bio gazda u svojoj kući, ali kao čovjek — ne.²

Čemu se zapravo zadržavati na čovjeku, pa bio to i Dostojevski, od čijeg je rođenja prošlo punih 150 godina? Zašto prevrtati gotovo pljesnive stranice jedne davne egzistencije koja se mučila kao i mnoge druge, stvarala kao i mnoge druge, nad koje se zauvijek nadvila mramorna šutnja ljudskog zaborava? To su pitanja koja se s punim pravom mogu postaviti, ali koja ne smiju ostati bez odgovora. Ukoliko bi ona ostala bez odgovora, Dostojevskom bi se još jednom nanijela nepravda i laž i navukao mrak, naime sve ono u čemu je sam Dostojevski gledao svoje najveće neprijatelje. U svojoj zapaženoj studiji »F. M. Dostojevskij in Vladimir Solovjev« dr Franc Grivec donosi neke odlome iz Solovjevljeva govora na pogrebu Dostojevskog. Dr Grivec se između ostalog zaustavlja na velikoj ljubavi Dostojevskog prema Kristu i pravdi, kako on to već kaže: »Istinitost Boga in Kristusa se mu je razodela v notranji sili ljubezni in vseodpuščenja in isto vsespravljlivo in vseodpuščajočo silo ljubezni je propovedoval kot osnovo, da se na zemlji ostvari ono kraljevstvo pravice in resnice, po katerem je kopnel in težil vse svoje življenje.«³

Dostojevskog ne smije zastrijeti pepeo zaborava jednostavno zato jer je bio velik i jer to nije zaslužio. Mnogo je učestvovao u pulsu svijeta i kretanju već onda ošamućenog vremena, a on nije kriv što »pošteni i pametni savjeti neobičnih ljudi vrlo često ostaju neshvaćeni ili čak nesaslušani«.⁴ Naime, Dostojevski je čovjek koji pridonosi svoj obol rješavanju problema kozmosa i metafizičkog jedinstva svih dimenzija podzemnog svijeta.⁵

Nenadmašiv je u rješavanju najveće enigme i mikrokozmosa i makrokozmosa: č o v j e k a. Tim svojim rješavanjem nesvjesno sudjeluje u podizanju velebnog zdanja antropologije, na čemu mu toliki umnici jednodušno iskreno zahvaljuju i odaju zdušno priznanje. Nietzschea zapanjuje njegova dubina, naš Cankar ga mnogo cijeni i čita, njemačko-poljski slavist A. Brückner sumnja da svjetska književnost ima umjetnika koji bi imao toplije srce nego ga je imao Dostojevski. Vrlo je kuriozna i izjava ruskog sociologa svjetskoga glasa, Petra Struve, da se, naime, Dostojevski u svojim »Zlim dusima« uspeo do visine starozavjetnog proroka i crkvenog oca.⁶ I što je najvažnije, ne smijemo ga zaboraviti zato jer se upravo u naše vrijeme ispunjavaju njegove umjetničko-proročke i vizionarske intuicije.

Stvaranje Dostojevskog usko je spojeno s terminima kao što su: fantastika, fascinacija, katikizis, kaustika, kaos, paradoks, epilepsija i druge oznake

² Usp. MIHAIL BAHTIN, *Problemi poetike Dostojevskog*, Beograd 1967, str. 90.

³ FRANC GRIVEC, *Fjodor Mihajlovič Dostojevskij in Vladimir Solovjev*, Ljubljana 1931. str. 15.

⁴ D. I. PISAREV, *Izabrane studije i rasprave*, Beograd 1962, str. 291.

⁵ (Dostojevski) »porta il suo contributo alla soluzione del problema del cosmo e dell'unità metafisica di tutte le dimensioni del piano creato« — P. EVDOKIMOV, *L'Ortodossia*, Bologna 1965, str. 51.

⁶ F. GRIVEC, *ib.*, str. 2—3.

koje rječito govore u prilog fenomenalne osebnosti stvaralaštva Dostojevskog. Sve su to samo izljevi duševnog stanja njihova autora, koji nam je jedino tako omogućio da raskrijemo zastor njegove prirodene diskrecije i da malo pogledamo što se to tamo događa.

Svaki onaj koji se temeljitije upozna s djelom i ličnošću Dostojevskog, lakše razumije sve one ponore i pukotine na koje može naići na svakoj stranici opusa Dostojevskog. Zamislimo kompletnu ličnost Dostojevskog poput jednog suvremeno opremljenog astronautičkog centra sa svim onim veoma kompliciranim postrojenjima u kojima vlada zapanjujuća vibraciona nape-
tost i gdje je dovoljna i najmanja nepredviđenost da dođe do najgoreg. Zamislimo ga da se nalazi u nekoj trajnoj omaglici i vrućici o kojoj govori Shakespeare, i to čitavim svojim bitkom, nesretan do u najtanje kapilare svo-
ga bića, pa kao takav nije ni mogao drukčije stvarati svoja djela. Mučno je odrastao, frenetično stvarao, bijedno proživio, a ništa bolje nije ni umro.

Gotovo u somnabulističkom stanju svojim finim skalpelom dotiče se i najosjetljivijih žica ljudskog bitka. Zasukanih rukava poput pravog kirurga jed-
nostavno ga mrvli u najsitnije komadiće, prodirući u bit svakoga od njih. Tako, bacivši na djelo Dostojevskog jedan intuitivan, sintetički pogled, možemo sav njegov stvaralački posao izraziti s nekoliko riječi: analitičko-operaterski zahvat u najmisteriozniji misterij — čovjeka. Sada se možemo još jednom vratiti na početak ovoga osvrta i produbiti svoju spoznaju o patniku Dostojevskom: kad čovjek i previše poznaje sebe i druge i kad znade za granice svojih želja, onda se grči u bolima, pjeni u patnji, proklinje svoju nesmiljenu sudbinu.

On sam našao se u rukama sudbine kao loptica, čas padajući, čas opet uzlijećući. Ali, što su se ubojite sudbinske strelice više zabadale u kuš-
trave grudi ruskog silnika, tim je u njemu sve više jačao njegov besmrtni duh. Svaki put kad je mislio da mu se tik do ustiju primakla čaša ludila, nevid-
ljiva ruka poput starozavjetnog anđela primakla je spasonosni pehar s nepo-
znatim opojnim napitkom.⁷

To su one munje koje na čas bljesnu, zasvijetle, pokažu put i nestanu, a koje su svojstvene svim teškim trenucima. Postoje, naime, trenuci kad je čovjek prisiljen da se odluči na »ncodlučan korak ili čak junački podvig, kada se nađe pod pritiskom svog izuzetnog položaja«. ⁸ Međutim, budući da je Dostojevski shvatio mistiku boli u smislu katarze, njega nisu mogli dotući nemilosrdni udarci, i to samo zato jer je sačuvao pouzdanje u onu Kristovu luč koja mu je zasjala na njegovu mračnom putu. Lav Tolstoj u drugom dijelu svoga »Rata i mira« genijalno eksplicira fenomen boli u ljudskom životu: »Ma kako se čudno činilo, duševna rana koja nastaje zbog razdi-
ranja duhovna bića malo po malo se zamladuje isto onako kao i tjelesna. I pošto duboka rana zaraste i čini se da su joj se krajevi sastavili, duševna rana zarašćuje kao i tjelesna tek životnom snagom koja izbija iznutra.« ⁹

Upravo zato jer je Dostojevski živio intenzivnim duhovnim životom, bez stanke i predaha, on trpi i strada, kako to Claudel kaže: »Tko ne trpi, na tome je život prekinuo svoj posao.« Nastala je stanka u njegovu rađanju. Dakle, kad čovjek odbaci problem boli u životu, zabio je prvi čavao u odar

⁷ U potpunosti se i na Dostojevskog mogu odnositi riječi kojima D. I. PISA-
REV obilježava stanje jednog od protagonista Dostojevskog: »On je bio siromašan,
giadan, obeshrabren i ozlojeđen, ali nikako lud.« (D. I. PISAREV, ib, str. 263).

⁸ Ib., str. 272.

⁹ L. N. TOLSTOJ, *Rat i mir*.

svoga čovjštva. Dostojevski nije tako postupio. Odvažno se uhvatio ukoštac s boli i sudbinom. Sjeo je za katedru svog velebnog opusa da gromoglasno objavi svijetu divnu doktrinu patnje i križa. Možemo li onda očekivati da se čovjek koji se sav pretvorio u goruću zublju patnje razbaciva s kojekakvim gegovima i vrvi humorom bezbrižnog zabavljača masa? Dok Dickens umače svoje pero u smiješne dogodovštine narodnog humora, Dostojevski ga umače u vlastitu krv da bi njome ispisao stravične događaje oko sebe i u sebi. Oba imaju pravo. Razilaze se jedino u tome što ih je sudbina različito usmjerila i posrećila. Dostojevski neprestano bira između mračnih mogućnosti.¹⁰ Neizvjesnost Dostojevskog podrhtavala je poput igle na kompasu »pipajući maglovite putove budućnosti...«¹¹

Međutim, ono o što se Dostojevski ponajviše spoticao, što mu je kidalo nutrinu i zbog čega je pucala njegova duševna jedinstvenost jest vjera, odnosno religija. Dr Branko Bošnjak u svojoj knjizi »Filozofija i kršćanstvo« navodi Plehanova, koji je isticao »da su Gogolj, Dostojevski, Tolstoj i Gorki bili veliki umjetnički talenti. No, svi su se spotaknuli o religiju.«¹² Napose je kod Dostojevskog teološka proza sva ispunjena mističkim uzdasima i filozofskim skepsama.¹³

Dostojevski je bio pun mana i nedostataka, ali njegova jednostranost ponajviše je došla do izražaja u njegovu gledanju na katolicizam. »Velikog Inkvizitora«, tog silnog umotvora, Dostojevski je napisao sa silnim umjetničkim patosom i vatrom, i to direktno protiv Katoličke Crkve. Po mišljenju dra Grivca Dostojevski je time dokazao istinitost svoje izjave: »Previše sam strastven.«¹⁴ Ali predmet našeg raspravljanja nije prvotno religioznost i vjera Dostojevskog, osim utoliko, kako smo to već istakli, ukoliko je to bilo područje na kojem se on najviše trzao, grčio, posrtao i lomio. O tom su se naširoko raspišali drugi veliki kritičari i poznavaoici Dostojevskog, kao što su Rusi D. S. Mereškovski, N. Berdjajev, Janko Lavrin, njemački Talijan Romano Guardini, Nijemac N. Hoffmann i mnogi drugi koje ćemo mi rado konzultirati i u drugim stavovima i mišljenjima i po potrebi ih konfrontirati.

Što se tiče religioznosti Dostojevskog, jedno je sigurno: kod njega ne možemo govoriti o načelnom ateizmu, o odlučnom odbacivanju svakog govora o Bogu. Takve tvrdnje demantirala bi sama njegova djela. Zaista je nemoguće kroz njegova djela sresti figuru ili događaj koji više ili manje nema iza sebe religioznu pozadinu.¹⁵ Međutim, da je vjera Dostojevskog puna magle, pomrčine, nejasnoća, slabe proživljenosti, kojekakvih sumnji, predrasuda i veoma čudnih nedosljednosti, to je očito iz njegovih djela. Zato ne bi smjela proći nezapažena upozoravanja nekih poznavalaca Dostojevskog kako treba da se čuvamo tzv. evangelizacije Dostojevskog prije nego postignemo

¹⁰ Velikom Inkvizitoru je draže i spokojstvo, pa i sama smrt nego to biranje između mračnih mogućnosti. (Usp. ANTE KATALINIĆ, *Čovjekov titanizam kod Dostojevskog*, ŽIVOT, Zagreb, rujna 1943, str. 299).

¹¹ LAJOŠ ZILAHY, *Voda nešto nosi*, str. 149.

¹² DR BRANKO BOŠNJAK, *Filozofija i kršćanstvo*, Zagreb 1966, str. 522.

¹³ Stefan Zweig je i tu pokazao proturječnost Dostojevskog kad tvrdi: »Auch in Gottesproblem klafft der unheilbare Zwiesplatt, der in jeden von uns egeboren ist...«, ali isto tako da ne treba smetnuti s uma da je on »...der Gläubigste aller und äusserste Atheist in einer Seele...« (S. ZWEIG, *Drei Meister*, Frankfurt am Main 1958. str. 154.).

¹⁴ GRIVEC, ib., str. 21.

¹⁵ Il n'est en effet pour ainsi dire pas de figure, pas événement ressortissant au plan general de l'oeuvre, qui n'aient de près ou de loin une signification religieuse (ROMANO GUARDINI, *L'Univers religieux de Dostoievski*, Paris 1947, str. 21)

precizno tumačenje tekstova i skladnost objašnjenja s istinom. Isto je tako promašena tvrdnja jednog srpskog kritičara i poznavaoca Dostojevskog kad kaže: »Kad se čovek, potpuno izmučen i uznemiren, izgubi u haosu većnih pitanja, Bog je poslednje utočište i stanje i stav koji zadovoljavaju, i rešenje koje je odvodnik zla, đavola i nesreće, odvodnik i jednovremeno pomiritelj.«¹⁶

Dakle, njegova podvojenost odrazila se i na tom području i Dostojevskom zadala mnogo boli i skoro ga onesposobila da jasno formuliра svoj stav prema religiji, kako je to i kod drugih velikih pregalaca na njivi ljudske misli i stvaranja. Sigurno je i to da su mnogi kritičari iskoristili maglovitost u tim pitanjima ličnosti Dostojevskog i pokušali nategnuti svaki na svoju stranu. Naravno da su se u tom slučaju ogriješili o objektivitet same stvari, a zaslužni su samo utoliko ukoliko su i oni spustili svoj obol u more literature o tom čovjeku.

Dostojevski, kao i drugi slavofili, nije ni slutio da je izvor onom strašnom istupu u poglavlju o »Velikom Inkvizitoru« zapravo u protestantizmu, da očito vodi protestantskim konsekvencama, naime, negaciji božjepravne hijerarhije i sakramentalnog svećeništva. Pa tako, dok Dostojevski s jedne strane želi uništiti Katoličku Crkvu, s druge strane se i sam razjedinjuje, lomi i kida. Zamislimo ga kako je, dok u onoj svojoj bespomoćnosti piše »Velikog Inkvizitora«, na sve spreman. Dođe onaj trenutak *licentiae poeticae* kad čovjek ne kontrolira svoje riječi i kad oko sebe sve optužuje. Za protagonistu poglavlja stavlja Ivana, jednoga od braće Karamazovih, koji ima najslabiju i najzagonetniju fizionomiju od svih bezbožnika što ih sretamo kroz djela Dostojevskog. Talijanski filozof Cornelio Fabro u svom članku — paraleli: »Hegel i Krist« dotiče se i Luthera, kojega smatra zatočnikom lažnog interpretiranja slobode duha.¹⁷ Lutheranske ideje sazele su u svim bojama idealističke filozofije. Međutim, nisu se zaustavile u idealističkim vodama, nego su potput ledenjaka nastavile ploviti vodama brojnih sustava ljudskog umovanja da tu i tamo, od vremena do vremena, dovedu do brodoloma poncki od tih sustava, da se taj više nikada ne pojavi na pučini ljudske misli. Tako je i Dostojevskog neko vrijeme ponio na svojim leđima val protestantizma, što je očito iz onog morbidnog poglavlja o »Velikom Inkvizitru«. Dostojevski nije originalan ni kad iznosi one tri napasti koje su snašle Krista u pustinji. Upotrijebio ih je već Luther u jednoj svojoj propovijedi o Mateju godine 1537.¹⁸

U svom daljnjem razmatranju možemo se zaustaviti na jednoj zaista interesantnoj konstataciji: otkuda tolike konfrontacije i divergencije u donošenju sudova o Dostojevskom, u komentiranju i valoriziranju njegovih djela? U prvom redu i isključivo otuda što se ona najdiskutabilnija poglavlja njegovih djela uzimaju kao dijelovi za sebe, komentiraju neovisno i izvan romana, a zaboravlja se pri tom da je svaki njegov roman »prebogat scenama, dijalozima, borbenim ličnostima gdje vlastita piščeva ideja ishodi istom na kraju kao konvergentno stjечиšte tisuća pojedinih misli.¹⁹ Prof. Spidlik zgodno kaže da je »srce Dostojevskog, tako reći, u tamnici. On je toga doduše svjestan. Zato, da bi prekrpio svoj nemir, stupa u napad.«²⁰

¹⁶ BRANKO LAZAREVIĆ, *Impresije iz književnosti*, cit. MILOSAV BABOVIĆ, *Dostojevski kod Srba*, Titograd 1962, str. 231.

¹⁷ CORNELIO FABRO, *Hegel e Christ*, Aquinas 3/1970, str. 355—356.

¹⁸ FRANC GRIVEC, *ib.*, str. 26.

¹⁹ TOMAS SPIDLIK, *Il Christo dei Karamazov*, »Rocca«, Assisi 1969, br. 23, str. 25.

²⁰ *Ib.*, str. 25.

Potpuno se slažem s Disoprinim komentarem u tom pravcu. Nikola Disopra na neki način »okrivljuje« Dostojevskog što je u »svom mnogostruko razgranatom djelu ostavio dovoljno prostora, još više šupljina da se komentira na najrazličitije načine — od vulgarnog do religioznog, od krajnje reakcionarnog do mističnog; moguće su i dopustive sve varijante: od hvalospjeva do potpune negacije.²¹

Za duševno stanje Dostojevskog vrlo su važne i one četiri godine boravka u inozemstvu. Umjesto da tu bar donekle rashladi svoju užarenu nutrinu od svih onih užasnih nasrtaja vjerovnika, ovdje razdiru njegovu ličnost novi jadi, kojima je većim dijelom i sam kriv. Njegova nesretna sklonost hazardiranju malo-pomalo od njega pravi pravu pravcatu živu lešinu, koja se bespomoćno vuče vrućim pločnicima njemačkih, talijanskih i švicarskih velegradova. Dok čitamo poneku epizodu kojima vrvi njegova korespondencija, bilo sa ženom ili s njegovim nazovi-prijateljima, čini nam se sve skupa nevjerojatnim i nemoćnim. Prof. Lavrin u svojoj prilično informativnoj biografskoj studiji o Dostojevskom navodi podosta tih epizoda iz njegove korespondencije koje mjestimično prelaze u tragikomične anegdote.²² Bilo je dana kad mu se sve pušilo u glavi. U mozgu mu je ključalo, u srcu ga peklo, u nutrini žeglo. Misli su mu bile u neredu, živci su mu jednostavno pištali. Od kojekakvih izama i umnih čvorova još je više pucala kora njegove duševne nutrine, u kojoj je glavnu riječ vodio najdublji kaos u kojem su s druge strane sazrijevale njegove najmoćnije misli.²³ Te moćne misli i ideje s jedne strane su sladile i hranile njegov duh, opajale ga i ispunjavale zadovoljstvom, davale mu snage da misli da je veći nego drugi oko njega, ali ga isto tako s druge strane odbijale od rada i borbe za svakidanji kruh. One su ga činile da zaboravi na svijet, život, rad i općenitost. Svaki čovjek koji se trudi da rascijepi dlaku na četvero, prije ili kasnije se udvostruči, trostruči pa čak i ustostruči.

Može li se nazvati životom život koji je samo »potrzavanje između sna i jave, gubljenje u maštanjima i nebulozama«?²⁴ Nisu li to radije teški trenuci još težeg gnjeva, žuči, bunta, ludila i samouništavanja? U tom smislu govorimo o osobitoj semantici jezika kod Dostojevskog. Zato »dobar znalac ruskog jezika ne mora biti dobar razumijevalac Dostojevskog.«²⁵ Kad je neki pisac pod nečijom oštrom prismotrom, a nutrina želi van, onda je primoran da kune i vrišti pod ključem, da hropće u simbolima, piše hijeroglifima i iskaljuje svoj bijes u ideogramima i alegorijama. I inače, sfigovitost je jedna od njegovih oznaka. Rijetko gdje u svjetskoj književnosti možemo govoriti o tzv. pedagoškom samoubojstvu kakva npr. insceniraju poneki »junaci« Dostojevskog. Uzmimo samo Kirilova: »On se osjeća dužnim da svojoj braći pokaže trnoviti i teški put kojim će se on (za primjer, m. primj.) prvi zaputiti.«²⁶ Moguće je ovdje uz bok svrstati i ono Ivanovo pedagoško nepriznavanje svijeta, jer »on iz samilosti prema čovječanstvu odbija svaku buduću harmoniju pod takvim uvjetima.«²⁷

²¹ NIKOLA DISOPRA, *Ruske teme*, Split 1970. str. 8—9.

²² Vidi: JANKO LAVRIN, *ib.*, str. . . .

²³ Usp. TIN UJEVIĆ, *Katorga i ludnica*, Sabrana djela, svezak VIII, str. 27.

²⁴ TIN UJEVIĆ, *Katorga i ludnica*, *ib.*, str. 27.

²⁵ *ib.*, str. 30.

²⁶ Kirillov deve, dunque, uccidersi per amore dell' umanità; deve mostrare ai suoi fratelli una via sovrana e difficile, nella quale egli sarà primo. Si tratta di un suicidio pedagogico. (ALBERTO CAMUS, *Il mito di Sisifo*, Milano 1971. str. 132.)

²⁷ JANKO LAVRIN, *ib.*, str. 138. Tko se želi nešto više upoznati s tematikom prihvaćanja, odnosno neprihvaćanja svijeta kod Dostojevskog, kao i s tematikom slabode kod Dostojevskog, neka pročita informativan i solidan članak Ante Katalinića u »Životu«, rujan 1943, pod naslovom: *Čovjekov titanizam kod Dostojevskog*, str. 292—301.